

ACC. N:R M. 14968: 1-22.

Landskap: Småland Upptecknare: Karl Nilsson, Kalsvik
Härad: Kinnared m. fl. Berättare: " " "
Socken: Kalsvik " " Berättarens yrke: lantbrukare
Uppteckningsår: 1954 Född år 1897 i Kalsvik

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kvinnor och kvinnodrift. s. 1-22.

Lu F 99

13/12-54

bif. upptecken.

Allatoup	{ Favelas son Kinneralds hnd
Skjær	" "
Kulle kvarn	{ Kalssviks son Kinneralds hnd
Lanke	" "
Rösa	" "
Nye kvarn	" "
Jätsberg	{ Jits son Kinneralds hnd
Björ	{ Linneryds son Kongn hnd
Högvalöv	uråsa son Kongn

Kvarnar och Kvarndrift

ett arende kontrakt varvid gården bostären
derat kvarnen till mjölnaren onat viss
andel i Tullen

Mjölaren erhåller fri bostad samt
bränsle 2 liter oskummad mjölk
dagligen samt tredjedelen av all
tull som inkommer i kvarnen.

Mjölaren åtager sig all förmalning
samt mindre reparationer vid kvarnen
varvid material tillhandakalles av
kvarnägaren samt åtager han sig att
att utfodra kopa svinen varvid vi
tillsläppa häften var av fodret, Likaså
betala vi häften var vid inköp av svin
och när försäljning av svinen sker
delar vi pengarna lika oss emellan
Mjölaren åtager sig att för mala gårdens

Inf 99
1.

Sådan tullfritt

De kvarnar som här fanns har husud
saktligen varit vattenkvarnar.

Det har visserligen funnits tre stycken
våderkvarnar Den ena en skåremølla
byggd på Telestads marker utanför Håsiö
mågott efter 1850 den byggdes på den öppnaste
och högsta platsen med stora öppna fält
åt alla håll, Men när de hade lagt sten-
foten och börjat att bygga kommer på
vägen strax intill en gammal gesäll
och frågar vad där skulle bli för ett hus
och han fick veta att där skulle bli en
våderkvarn, Då sade han ni bygger den
på fel plats ni skall bygga den den
andra sidan vägen för på denna plats
Kommer kvarnen till att gå dåligt
och det slag is vad gesällen sade kvarnen

gick dåligt och var ofta sändrig Den var igång
på slutet av 1800 talet Sedan stod den
öde men restaurerades omkring 1930 strax
där efter var det några barn som brände
upp den, De två andra har varit Ölands-
Kvarnar och kallades stäbbamållå den
ena finnes på Smålands museum i
Växjö den är hämtad från Mjälknabben
i Utskutt, Den andra på en ö i sjön
Åsnen på Bergön norrutten.
Mellan Hederlövs sjön och Åsnen rinner
en mindre å vilken på flera ställen
bildar fall dessa fall har först blivit
utbyggda till Skoatta eller Kälva somliga
kallade dem för åjngolång genom det
att vattenhjulsstöcken stod upp och
med lodrätt så att stenarna var på
samma stöck som vattenhjulet utan

3.

uträxling.

Jäg börjar med Åletorps kvarn som låg
närmast Hederlövs sjö, Den var först
en kålkvarn men utbyggdes i slutet
av 1800 talet till hjulkvarn och där var
ett par stenar gick till 1902 Där efter
merbrunnen.

Skjers kvarn, Enligt ett gammalt
protokoll 1698 var kvarnen då en kålv
eller åjnåla kvarn med ett par 5 kvaters
stenar och förmalde 3 skäppor såd per
dygn, År 1818 den 23 juli begärdes tillstånd
för ombyggnad av kvarnen till hjulkvarn
med 9 spans stenar, Allätandet efter
synen blev att kvarnen fick ombyggas
med 9 spans stenar och ombyggdes så
åren 1818-1819 till hjulkvarn. Den 7 juni
1821 höll kronfogden syn på ombyggnaden

för skattelågning. Lyneprotokollet lyder
Fluset av furutimmer 8 aln Långt
8 $\frac{3}{4}$ aln brett innom knutarna samt
6 $\frac{3}{4}$ aln högt täkt med nåver och torv-
galven av plankor och bräder, ett par
stenar inlagda om 9 sparrar 8 tunn
ljocka, hjulet (Flugghjulet) är 3 $\frac{1}{2}$ aln
i diameter, Wattenhjulet 5 aln och 21 tunn
i diameter och 1 aln och ett tunn brett.
Hjulstocken försedd med nålar och
järnringar 8 alnar lång
Fallet från grundstocken övre kant
utgör 3 aln och 8 tunn, förmalningen
beräknas då till 67 tunnlar såd per
år. Skatteråntan blev då fastställd till
en tunnna sparrmål hälften råg och
hälften korn.

År 1902 blev kvarnen åter ombyggd med

sten som byggnadsmaterial på samma gång insattes 2 turbiner vilka fortfarande äro igång.

Kullekvarn, år 1748 var det två kålkvarnar vid Kullekvarn men fåttråbelen Johan Henrik Skånberg som då ägde kvarnen ombyggde den ena kålkvarn till hjulkvarn år 1863 ombyggde Petrus Petter Sten kvarnen och utgrävde brokvarns fall upp till Kullekvarn på samma gång ombyggdes kvarnhuset med sten Kvarnen byggdes då med stort brötfals-hjul två par 10 spans stenar skalare och sikt, Likten var en såkallad Slåla, År 1911 grävdes fallet upp ytter-igare och 1912 byggdes vattenhjulet om till överfals-hjul 1954 revas de gamla överfals-hjulen bort och ersattes av en

vatten turbin kvarnen är fortfarande
i gång

Nedan för kullkvarnens bråkvarn
i början av 1700 talet fanns där en skvätta
blev ej ombyggd till hjulkvarn fallet utgrävt
1863.

Hjulkvarn, vid syn som år 1851 håls av
Kronofogden ger oss följande, Inrygga att
Hjulkvarns kullkvarn i Kalusviks socken
som består av 2 kullkvarnar med
stenar av 6 och 6, 1/2 kvarter i diameter äro
så bristfälliga att de måste ombyggas
och att den lider av vattenbrist vid kåld
och torra år utan riktigt måldlag
emedan invid en kvarts mil finnes
sju skatte lagda kvarnar Allatorp. Skyer,
Kulle, Bro Lanke och Råsås Samt inom
en mils avstånd Fluseby med 5 par stenar

Låtsberg med 2 par stenar och Trängsmed
2 par och att alltså någon ökad måld ~~måld~~
tillgång för Nyekvarn ej finnes om än
den förbättras till Nyekvarn med 9 kvaters
stenar i stället för kålvar. Alltså
bifalles samt godkännes denna för-
ändring. Med bibehållande av gamla
rätten av 10, 2-3 kappor jämna mål
efter värdering av Kungl protokoll den
19 januari 1757. Det är gårdarna Persgård
Ladregård och Baggård som äger Nyekvarn
men det blev klagsmål från de andra
kvarnägarna så att det blev ej någon
ombyggnad den gången.

Men ägarna till nämnda gårdar vidhålla
ombyggnad och framhålla, Att mjälkvar-
nar med 6 kvaters stenar äro numera
alldeles obrukbara emedan allmenheten

icke torkar den såd som förmåles såsom
fordom varför endare 9 kvarters stenar
kunna göra gagn, År 1884-1885 byggdes nytt
Kvarnhus av sten samt brötpalskjul
och ett par 10 spans stenar och skalare
insattes, Ombyggdes 1913 till turbin är
igång som kvarn och såg.

Nedom Nyekvarn finnes stampafallet
det omtalas i storskiftet i Ralsvik 1781
antagligen en badmølsstamp.

Efter detta fall kommer Lanke kvarn
omtalas i Säländs beskrifning av
Ragbergs, Lanke var byggt någon gång
på 1800 talets mitt där var då hjulkvarn
med brötpalskjul ett par 9 spans
stenar skalare och grynverk år 1872.

arenderade Johannes Flanssen Lanke av
Ryrköherden, Kvarnen ingick i Prästens

län, Denne Johannes Hansson drev dess
som handelskvarn och köpte all rågen på
kringligande gårdar vilken han malde och
försälde,

Det kan omtalas att denne Johannes Hansson
kom till Jätsbergs gård för att köpa råg barfota
gick han alltid på sommaren, När han utträ-
tade sitt ärende frågade friherrinnan om
han fick bjuda på kaffe och det fick han
i sockerskålen var en sockertång men
Johannes Hansson tog ej med tången
utan med fingrarna, När han druckit
tog friherrinnan sockerskålen och
kastade ut sockret genom fönstret
Johannes tog koppen och fatet och kasta-
de och rådde ut genom fönstret sågande
Då ska väl samma väl då må,
Han antråde sitt ärende 1902 riven 1941

Så finnes det 2 styck till Pene risen 1912
och Råsås som portparande är i drift ombyggd
från skvatta till hjulkvarn. Den mäld
som denna kvarn förmalde fraktades
huvudsakligen över sjön på sommaren
kodes den över och när is fans drogs den
på kälke eller kördes dit med häst.

Sedan har här funnits skoalkvarnar som
varit vid en mindre bäck och bäcken har
fått sitt namn som Kvaasabacken.
Kvaasafallet vid denna fick man lov
att stänna upp vattenet och mala i
stämninga vis och sedan samla igen.
P Tomas mässo natt Tordes ingen myl-
mare mala för att malde man den natten
kunde kvarnen plötsligt stanna för att
äter börja gå med en fart så att de kunde
tro att stenarna kunde gå av sina segel

ej håller gick det att på mer luckan för att då
var nacken i dammen, Det kunde bli en
riktiga eldklot i kvarnen,

Stuggarna i ^{de} gjuetsna hjulen måste vara av
oxel någont annat trådslag de kunde ej oxel
fjådrade sig någont och lagom hårt

Ägare och organisationer.

Det var både en och i somliga fall flera
gårdar som ägde en kvarn men då höllo
bönderna mjölnare som hade sin andel
i lullen som lön, Då var mjölnaren mån
om att på så stort måttlag som möjligt
vilket både mjölnaren och ägaren tjänade
på, Herrgårdarna hade sina egna kvarnar
och kallades herrgårds kvarnen, Lidkens
säteri hade Snapparens kvarn, Flersby
hade Flersby kvarn, Hågnalöv hade Hågna-
lövs kvarn, o. s. v. Herrgårdens mjölnare

hade stat och lön som de övriga statarna
senare började även dessa bortarendera kvar-
nen till någon mjältnare

Han fick mala åt bönder och torpare och
från dessa tog han tull som ersättning.
Tullen tillföll ägaren i mjältnaren sin
lön hade han av herrgårdens.

Var det en eller flera ägare till en kvarn
arendrades den ut till någon mjältnare
för andel i tull.

Betalning ända till 1939 betalade bönder
och torpare genom att mjältnaren tog
tull och det var för sammalsning ett
stop per skäppa, för riktnings debbet
kvarn skruen där såden öres var med
stige märkt så att man såg hur många
skäppor man skulle ta tull för. Såden
som skalades mättes med skäppa det gick

närmiligen ej att åsa på mer än en skäppa
åt gången på skalaren så tog man tull
för så många skäppor det fanns i säcken
innan den sista skäppan slägs på.
Kiepnare betalar alla med pänger.
Mjölaren sålde av sin tullsad till de
som ville köpa av honom.
Likaså fick han släppa till sad till korna
svinen vid Kullekvarn brukade mjöl-
naren och ägaren kora 8 svin åt gången
så att när 8 såldes köptes 8 spädgrisar
till dessa svin släppte ägaren till kvarnen
hälften av saden och mjölaren hälften.
Förtjänsten delades dem emellan hälften
var, utgödringen skulle mjölaren
utföra.
Bageri har här aldrig utförts vid någon
kvarn, Det som gjorde att tullen försvann

var brödkorten bönderna fingo ej mala så
mycket att det var råd att lämna tull.
När nästan varje kvarn fanns en ålakista
varigenom vatnet slädes om natten och
i denna fångades ålen den kunde i bädd
vara betydande då de vid somliga tillfällen
fingo mycket ål såldes den, Den delades
lika som Tullen tredjedelen till
mjölnaren och 2 tredjedelar till ägaren.
När Heltorps Kvarn var ålakistan längre
uppstörms så att där slädes allvatten
innan det kom till kvarnen där fick
mjölnaren ej något, Utan där turades
bönderna vid och viljade kistan var sin
morgon Det var tre ägare nyckeln lämna-
de de över till varandra.
Bönderna voro alltid goda vänner med sin
mjölnare, Jag menar nu de bönder som

låta mala sin säd och ij vara delägare i kvarnen
vid kalas var han alltid bjuden. Någon
konkurens kände man knappast tala om de
olika mjölnarna dess emellan annat än
att de försökte göra sina kunder till tjänst
så mycket som möjligt med att mala
väl och hålla ord när de lovat.

Vid kvarn med större kundkrets fanns
alltid mjölnardräng. Det är värt att säga
från vilken samhällsklass de kommo
det kunde vara bondpojkar likaså torpar
söner. Lönen var mindre än vid ett
jordbruk, de hade mat lön och husum
hos mjölnaren. Deras arbete bestod i
att passa sikten, Det var så att såden
på sikten slags på flera gånger och då
fingo de bära den upp och slå på den
den ena gången efter den andra Där

pangs nämligen ej någon elevator som
 transporterade tillbaka såden,
 Det var endast sikten som såden maldes om
 flera gånger, likaså fingo de passa skalare och
 grynverk. Så de fingo hjälpa till med nästan
 allt arbete som förekom i kvarnen.

Det har förekommit att man torkat såden i ett protokoll framhåller att Mjölkrvarnar av 6 kvaters stenar äro numera aldeles obbrukbara för att almenheten ej torkar såden, Vid en kälva gick det ej att mala såd om den ej var fullständigt torr.
det degnade på stenarna och därjör torkades den, Jag har hört att somliga torkade i en gryta över svag eld och under ständigt omröring somliga lade in såden i bakugnen när den var lagom varm och under ständigt omröring med en kaka

Bondgårdar som hade djur att köra med körde
med axar kor eller häst såden till kvarnen.
Torpare backstuguerittare baro den på
ryggen. En vanlig börda för en person var
en skäppa såd.

Mjålsäckarna voro av hemsävt material
skättelejals säckar en del märkte sina säckar
men de flästa voro omärkta.

När såden kom till kvarnen sade man
vad man vad det skulle bli för mjål
av det man hade med sig.

Skulle det bli sammatit slags såden
diråkt på kvarnen om den var tom.

Skulle det skalas så gick det på skalan
sedan maldes.

Det som skulle siklas skalades först där-
efter siklades det.

När mjålet var malitt stod det på nedre

botten i kvarnen. Mjölaren satte varje
las för sig i en hög eller rad så att han viste
var han hade varit och en måld.

De olika sorterna som maldes varo Sammat
Täbbal (skalat och sammat) Sikt samt
Krossgryn skalat och krossat Korn.

Stetmjöl, av korn skalat och sammat,
Tio sikt skulle två tonsäckar medfölja
i den säck som sådes på i tag man
mjölet i en mindre vartmjölet och
i den tredje klet och sågorna.

När sådes skalades och sammaldes
skulle en tonsäck medfölja till att taga
sågorna i

När hade alltid samma mjölkning och
malde både föder och brödsäd på samma
kvarn. Den gick på en så mycket som
möjligt och så örtas ej brödsäd på ettan efter

bra såd.

Bönderna ville endast hava tillbaka mjöl av sin egen såd det var aldrig någon som fick av någon annans.

Lådde mjölnaren Tullräd fick han ej så mycket för den som andra fingo den var blandad av olika kvaliteter och höls som något sämre.

Fanns det vännen tillräckligt fingo bönderna sitt lass malit rätt fort, men var det ont om vännen kunde de på vänta några dagar och endast på en säck med sig hem så att de kunde klara sig tills det andra blev färdigt.

Över nattning i kvarnen har jag ej hört att det förekommit.

Men däremot väntat på mållån.

Till kvarnen hörde stall där de fingo ställa

in sina härta själva tillbringade de vintertiden
i kvarnkammaren en kammare som var
inred i ett hörn av kvarnen. Där var en
järnkamin, ett bord, och ett par stolar
samt en bänk att ligga på. Har det så att
mjälaren behöfde mala på natten
vilket förekom till jul tillbringade han
den tid som ej åtgick för kvarnens par-
ning i kvarnkammaren. Mat hade måld-
bönderna med sig. De lagade ej någon mat
i kvarnkammaren.

Den enda olycka jag hört vid dessa kvarnar
var att en yngre pojke hade lagitt sig det
orådligt att på natten hjulet att gå genom att
han sprang på skovlarna, nå hjulet pått
fart han hann ej med utan hjulet slog
honom och klände i hjäl honom hjulet
var pränkoptat från kvarnen så att det gick lätt

Mjöltnaren var mycket nog med att var och en fick målet i den följd som de kommo till kvarnen. Där som förrt kammna te kvaans
pao förrt målått,

Den som förrt kommer till kvarnen
pår förrt målått,

De flärta mjölnarna vara något snickar kus-
niga. De behöfde laga vattenhjulet göra ett nytt
kvarnkar, sätta dit nya kuggar i ett hjul 9.5.1
På lediga stunder sysslade de och så med snic-
keri såsom lagning av kår, Sätta in
glas i fönster ja sådant som gick att utföra
i kvarnen.

Kvarna har vid de flärta av kvarnarna
inmonterats reserv-kraft med elektris-
ka motorer som tages i bruk vid mindre
vatten tillgång.